

A acción pedagóxica rural da sociedade de instrución galego-cubana "Hijos del Valle de Oro"

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 64-67

Inés Alonso Villar
alonso.villar.ines@gmail.com

Lorena Díaz Pita
lorena031196@gmail.com

Julio José Losada Romero
juliolosadaromero@gmail.com

Francisco Xosé Candia Durán
francisco.candia@usc.es

Facultade de Formación do Profesorado USC (Lugo)

Prudencio Viveiro Mogo

Documentalista - Arquivo da Emigración Galega
(Consello da Cultura Galega)

prudencio.viveiro@consellodacultura.gal

Afirmar que Galiza é un territorio que sufriu secularmente dunha profunda sangría migratoria é practicamente caer no obvio: quen non escoitou dicir algunha vez "terra de emigrantes"? Moitos de nós, especialmente nas aldeas pero tamén nalgunhas vilas e cidades, podemos atopar testemuños ben visibles ao noso carón como son os antigos edificios "americanos" construídos intencionadamente para escolas, que no presente adoitan manter uso como centros sociais ou culturais da veciñanza local; outros, infelizmente, fican abandonados, pero nas súas fachadas aínda queda o referente dunhas letras que escasamente permiten ler "Hijos de...", "Sociedad de Instrucción..." ou "Naturales de... y su comarca".

Precisamente unha das entidades da diáspora galega nas Américas que construíu escolas (concretamente na Mariña lucense), foi "El Valle de Oro. Sociedad de Instrucción, Recreo y Protección Mutua", creada na Habana en setembro de 1907 por emigrantes naturais dos actuais concellos do Valadouro e de Alfoz, e da que participaron tamén emigrantes doutros concellos limítrofes, por exemplo de Foz. Coa idea de mellorar as condicións de vida das conveciñas e conveciños da súa terra natal, esta Sociedade (habitualmente coñecida como "Hijos del Valle de Oro") levou a cabo iniciativas sociais e pedagóxicas por conta propia, pero tamén deu apoio a outros proxectos na comarca, como a rehabilitación de igrexas parroquiais ou a construción dunha casa de labregos (1925). Máis aínda, a finais do século XIX, mesmo antes da creación da propia Sociedade, diversos futuros membros, entre eles Andrés Canoura (un dos fundadores do Centro Gallego da Habana en 1879 e presidente de honra xa coa primeira xunta directiva de Hijos del Valle de Oro), promoveron

a creación dunha granxa agrícola que non chegaría a ver a luz pero para a que enviaron diñeiro destinado á repoboación forestal do que daquela se chamou o “campo del árbol”, espazo que na actualidade ocupa o campo de fútbol do Valadouro.

En todo caso, como xa indicamos, as accións máis importantes que esta Sociedade emprendeu centráronse no eido educativo. Esa preocupación polo desenvolvemento da instrución no Val do Ouro estivo sempre presente, mesmo desde os comezos da Sociedade:

Sabed, pues aquí nuestros propósitos, y que entendemos serán los vuestros. Romper por la instrucción las cadenas de la rutina; desbaratar el yugo servil del caciquismo; y procurar que nuestros ascendientes y hermanos conozcan debidamente sus derechos y deberes para que formen el justo concepto de su propia estimación. Un buen colegio de primera y segunda enseñanza, en el que se diesen lecciones teórico-prácticas de agricultura, remediaría las necesidades que consideramos urgentes, de nuestro amado Valle (extracto dun texto publicado pola Sociedade na revista habanera *Follas Novas*, 554, 12 de xaneiro de 1908, pp. 2-3; en Viveiro, 2013, p. 613).

En efecto, as súas ideas-forza sempre foron cultura, educación e liberdade, o que pode tamén comprobarse de primeira man nunha das tantas citas que ao respecto aparecen na memoria anual da Sociedade de 1918 (“Prólogo”, p. 4):

Cada socio debe ser un entusiasta propagandista de la sociedad y así podremos ver a ésta crecer con espléndida lozanía, pudiendo entonces desarrollar una acción amplia y vigorosa, de cuyos beneficios disfrutarán niños que, gracias a El Valle de Oro, serán mañana ciudadanos instruidos, útiles a sus familias y

a la patria que dignificarán y engrandecerán con su labor inteligente y su ejemplo cívico y noble.

Hai dez anos de diferenza na publicación dos textos que inclúen os dous extractos anteriores. No primeiro só se explicitaban os obxectivos da Sociedade, mentres que no segundo (cando esta xa é unha realidade) maniféstase a intención de ofertar unha educación de calidade nas escolas que a Sociedade ía promover, que habería de fixarse en requirimentos tales como materiais adecuados, beleza das aulas e limpeza dos edificios.

Os membros de Hijos del Valle de Oro anhelaban ver engrandecidas as súas localidades natis, e acubillaban o desexo dunha infancia que escapase do analfabetismo que mantiña as xentes presas nas gadoupas dun sistema dirixido polos poderosos. Así, concibiron as súas escolas como un investimento de futuro, non como algo temporal que puidese ser abandonado en calquera momento. Pero non só albiscaron o soño, senón que procuraron convertelo en realidade.

Ademais entenderon que a promoción de escolas representaba unha acción pedagóxica indispensable naqueles tempos, para que as persoas non tivesen que verse obrigadas a probar a dura marcha cara á emigración; non podían permitir por máis tempo que as xeracións novas das súas aldeas de orixe estivesen tan esquecidas, e menos aínda nun asunto tan fundamental como era a súa educación.

En definitiva, a Sociedade levantou edificios escolares nas parroquias de Vilacampa (1924) e O Cadramón (1928) do concello do Valadouro, e nas parroquias de Bacoí (1930) e Adelán (1933) do concello de Alfoz, para cuxa construción a entidade destinou unha substancial cifra, tendo en conta os estándares da épo-

ca: entre 11.600 e 15.000 pesetas, dependendo da escola.

Por outra banda, a entidade tamén participou na dotación e/ou construción (sen liderala) das escolas das parroquias de Moudide (1926), Santa Cruz e Santo Tomé (as tres do Concello do Valadouro), ás que achegou preto de 2.000 pesetas para cada unha. Esta é, de feito, unha característica non exclusiva desta Sociedade pero si salientable: mentres outras organizacións homólogas adoitaban construír unicamente unha escola, Hijos del Valle de Oro apostou por varias, pois tiña como obxectivo final conseguir que houbera un centro escolar con garantías en cada unha das 19 parroquias dos concellos do Valadouro e Alfoz, a fin de que todas as nenas e nenos do Val puidesen acceder facilmente á escolarización.

Anos despois de promover a construción das catro escolas primeiramente mencionadas, e de contribuír ao sostemento das outras tres, a Sociedade comezou a perder forza social e capacidade económica, co que o ideal dunha escolarización mixta e libre en cada parroquia non puido verse completado. A pesar disto, Hijos del Valle de Oro non se desentende do seu compromiso coa terra e en 1946 doa a través de documento notarial as catro escolas da súa propiedade (e os dereitos que puidera ter na de Moudide) aos Concellos nos que estaban situadas, baixo a condición de que se continuasen destinando á educación e sen que nelas se tratase absolutamente ningún tema militar: a Sociedade seguía a considerar a escola como espazo cultural que fomentaba a paz e a comunidade, mesmo nos tempos máis duros da ditadura.

Tras varios lustros de case nula actividade educativa nos edificios, a situación precipitase definitivamente en 1991; as escolas perderan a súa utilidade peda-

góxica a partir de 1971 e 1978, datas de construción das concentracións escolares do Valadouro e Alfoz respectivamente, por mor da Lei Xeral de Educación de 1970; así, ante o estado de abandono das escolas de Alfoz, o Concello informa por carta aos membros da Sociedade de que os edificios de Bacoí e Adelan xa non desempeñaban a función escolar para a que foran construídos, polo que lles solicitaba o permiso para dedicalos a fins sociais ou comunitarios, ao que se respondeu positivamente.

Finalmente os catro edificios foron rescatados para as asociacións de veciños/as de cada parroquia, e a día de hoxe neles desenvólvense reunións, festas, obradoiros etc. Mantívose pois a promesa feita a Hijos del Valle de Oro de conservar a finalidade social dos edificios, aínda que o de Vilacampa non goce actualmente das condicións de habitabilidade e coidado que serían desexables.

O despoboamento e o abandono do rural por falta de oportunidades, e mesmo polo continuo e progresivo peche de centros escolares, garda aínda hoxe moita relación coas necesidades polas que os nosos emigrantes decidiron construír escolas como as do Val do Ouro. Non pode ser casual que, pasado un século, sigan presentes as mesmas problemáticas no mesmo territorio.

Volve a ser necesario polo tanto e máis que nunca investir no rural, cunha educación que responda ás necesidades concretas deste contexto, que sexa práctica e útil no medio no que se desenvolve. Volve a ser necesario abrir e reabrir escolas que sexan ademais fontes de dinamismo socio-cultural-comunitario capaces de facer revivir as aldeas. Na mesma liña debería-se tamén poñer en marcha actividades formativas e proxectos orientados ao desenvolvemento endóxico, baseados no coñecemento e tecnificación agro-

pecuaria, no estudo de cultivos ecolóxicos e sostibles, nas posibilidades de utilización diversificada dos montes etc., en suma, medidas que provoquen unha mellora da situación tal que esparte na xente o desexo de quedar no (ou vir para o) rural e chegar a construír neste contorno un proxecto de convivencia, digno, para as súas familias.

Os membros de Hijos del Valle de Oro xa se deran conta desta situación a principios do século XX e, dende os seus propios e limitados medios, procuraron afrontar a situación da maneira que mellor souberon: verdadeiramente son heroes/heroínas do pasado dos que, cen anos despois, nós deberíamos tomar bo exemplo. Por fortuna a súa memoria aínda permanece na zona, tal como podemos ler no seguinte poema, que ten por autora a última mestra que exerceu na escola de Vilacampa, Dolores Sánchez Orol (1994, p. 76):

*Tarde de agosto, serena...
¿Cómo resuenan los ecos
de la gaitiña gallega
y las canciones habaneras
en homenaje a los viejos
hijos de estas bellas tierras
que han ido allende los mares
y allá en tierras cubanas
han dejado bien plantado
el nombre de Valle de Oro!
La emoción se reflejaba
en todos los que aquí estabais
pero pienso que en el cielo,
también os emocionabais
los que allí ya habéis marchado...
Y hasta puede que cantarais
recordando aquellos tiempos
al escuchar nuestros ecos...
¿Verdad que sí,
tíos Ramón y Manolo?
(y con vosotros los otros
hijos de este Valle de Oro
porque sería imposible
el nombraros aquí a todos).*

*¿Qué sentiríais al ver
a vuestro hermano recoger
el cariñoso homenaje
-a todos representando-
de los de hoy a los de ayer?
No lo sé...,
pero, sí creo
que esta noche los luceros
escribieron en el cielo
el nombre de Valle de Oro.*

Cómpre rematar indicando que Hijos del Valle de Oro estendeu a súa filantropía na bisbarra de diferentes maneiras e ata bastante máis tarde que a maioría de entidades galegas da emigración, o que explica que a súa pegada sobreviva no Val do Ouro, e non só aquí, pois a

Sociedade formalmente segue existindo, con sede no Centro Galego da Habana.

Nese sentido, esta modesta contribución pretende chamar publicamente a atención da nosa parte para que non deixemos caer no esquecemento o traballo, non só desta Sociedade local en concreto, senón de todas e todos os nosos compatriotas que viaxaron alén mar e mantiveron a Galiza no seu pensamento e tamén nos seus actos, mobilizándose de xeito pro-activo, altruísta e solidario en beneficio das e dos seus conveciños ante a non-presenza do Estado nas aldeas: recoñezamos pois o seu xeneroso labor e rescatemos a súa historia, que é tamén a nosa. ■

- El Valle de Oro. Sociedad de Instrucción, Recreo y Protección Mutua (1918). *Memoria 1916-1917*. A Habana: autoedición. En http://mapas.consellodacultura.gal/escolas/edicion/extras/p_doc_57_5.pdf

- El Valle de Oro. Sociedad de Instrucción, Recreo y Protección Mutua (14 de decembro de 1946). Documento notarial: Doazón ante notario da propiedade das escolas creadas pola sociedade "El Valle de Oro" aos concellos de Valadouro e Alfoz, onde están localizadas. Consulado General de España en la República de Cuba, A Habana, nº 842. En http://mapas.consellodacultura.gal/escolas/edicion/extras/p_doc_57_3.pdf

- SÁNCHEZ OROL, D. (1994). *I centenario 1894-1994: Villa de Ferreira*. Lugo: Deputación Provincial de Lugo.

- VIVEIRO MOGO, P. (2013). O Valadouro en Cuba: a sociedade El Valle de Oro da Habana. *Estudios mindonienses: Anuario de estudios histórico-teolóxicos de la diócesis de Mondoñedo-Ferrol*, 29, 603-632.

PUBLICIDADE

Pon en acción os teus coñecementos

Sorpréndete

Aprende

Aplica

PEZA 4
PEZA

O proxecto no que todo encaixa

